

Ağdam İmarət məzarlığı

gözəl bəylə Mirzə Camal Cavanşirin Qarabağnamələri yazılmadı.

Çar Nikolayın göstərişilə toplanıb yazılmış "Şuşa xanı İbrahimxəlil xan və övladlarının epitafiyaları" da bu baxımdan çox əhəmiyyətlidir. Sual oluna bilər, Qarabağın xanlarını və onların övladlarını niyə Şuşa qalasında yox, Ağdamda - İmarətdə gətirib dəfn edirdilər. Səbəb çox sadədir. Qarabağ xanlığının banisi, müasirlərindən fərqli olaraq, Bayat, Törnəküt (Şahbulaq) və Şuşa kimi yeni şəhər-qalalar salmış Pənahəli xan 12 illik hakimiyyəti dövründə daxili çəkişmələrə son qoymuş, 1757-ci ildə Məhəmmədhəsən xan Qacarin (Ağaməhəmməd şah Qacarin atası), 1759-cu ildə Fətəli xan Əfşarın Şuşaya hücumlarının qarşısını almışdı. Sonuncu ilə 6 ay mühasirədə qaldıqdan sonra sülh sazişi bağlamış, böyük oğlu İbrahimxəlil ağanı ona girov verməyə məcbur olmuşdu. Pənahəli xan üçün oğlunun ayrılığına dözmək çox çətin idi. Belə bir vaxtda, 1761-ci ildə şahlıq taxtı uğrunda rəqibi Fətəli xan Əfşarla döyüşdə məğlub olan Kərim xan Zənd hiyləyə əl ataraq Azərbaycan xanlıqlarının hakimlərinə məktublar yazıb onları Fətəli xana qarşı birləşməyə çağırırdı. O, 1762-ci ildə Pənahəli xana göndərdiyi məktubda yazırdı: "Fətəli xan sadəcə düşmən deyil, o, eyni zamanda bizimlə qanlıdır. Görək birləşmək uğrunda bütün qüvvəni əsirgəməyəsən. Məhz bu yolla həm intiqam almaq, həm də oğlunuzu xilas etmək mümkün olar. Bununla həm siz sevinərsiniz, həm də biz öz arzumuza çatarıq".

Pənahəli xan Kərim xanın təklifini qəbul etmişdi. Fətəli xan Əfşarın müdafiəyə çəkildiyi Urmiyanı Kərim xan Zəndin birləşmiş qoşunu 9 ay mühasirədə saxlamışdı. Nəhayət, 1763-cü ilin ortalarında Urmiya ələ keçirilmişdi. Beləcə, Pənahəli xanın oğlu İbrahimxəlil ağa girovluqdan azad edilmiş, xanlıq fərmanı ilə Qarabağa qayıtmışdı. Pənahəli xan isə Kərim xanın təklifi ilə başqa xanlarla yanaşı, qələbənin nəşəsini yaşamaq üçün Şiraza getmişdi. Şirazda aldandığını başa düşən Pənahəli xan pərişan olub peşmanlıq keçirmiş və 1763-cü ildə Şirazda vəfat etmişdir. Vəsiyyətinə görə, onun "Cənazəsini böyük hörmətlə Qarabağa gətirib, indi Ağdam adı ilə məşhur olan, özünün satın aldığı halal mülkündə dəfn etdilər" (Mirzə Camal Cavanşir). Yeri gəlmişkən, Pənahəli xanın mərmər başdaşı Azərbaycan Tarix Muzeyində saxlanılır.

Əsas mətləbdən ayrı düşsək də, aydınlıq üçün deyək ki, Pənahəli xanın ulu babası İbrahimxəlil ağa I Şah Abbas Səfəvinin dövründə Cavanşir elinin rəisi (başçısı) olmuşdur. Nadir şahın fəaliyyətinin ilk illərində isə Cavanşirlərin başçısı Pənahəli xanın atası III İbrahimxəlil idi.

Pənahəli xanın mənsub olduğu Cavanşirlərdə belə bir adət varmış, ata doğulan ilk oğul övladına atasının adını verirmiş. Bu ənənə uzun illər davam etmişdir.

Təsədüfi deyil ki, Şuşa şəhərinin banisi III Pənahəlidir. Ona qədər olan birinci, ikinci Pənahəlilər hər biri öz oğul övladına İbrahimxəlil adını vermişlər.

Pənahəli xanın ulu babalarından biri də Sarıca Əlidir. Ağdam ərazisindəki Sarıcalı kəndləri onun adı ilə bağlıdır. Pənahəli xan və törəmələri babalarına sayğı göstərərək soyadlarını Sarıcalı-Cavanşir yazmışlar. Cavanşir elinin ən nəcib tayfalarından biri məhz Sarıcalı tayfası olmuşdur. Qasım bəy Zakir iftixar hissi ilə yazırdı:

*Əyyami-sabiqdə biz idik sipah,
Səfərdə, həzərdə Pənahəli pənah.*

Bu xeyli uzun ricətdən sonra Məşədixanım Nemətin vaxtilə mətbuata çıxardığı "Şuşa xanı İbrahimxəlil xan və övladlarının epitafiyaları" mövzusunda qayıdaq. Güman edirik ki, övliya qəbiristanlığından əldə olunmuş epitafiyalar heç də Pənahəli xanın törəmələrinin hamısını əhatə etmir. Məşədixanım Nemətin oxuculara təqdim etdiyi epitafiyalar İbrahimxəlil xana, Mehdiqulu xana, onun adı qəbir daşına yazılmayan övladına, Xan qızı Xurşidbanu Natəvana, onun oğlu Mehdiqulu xan Usmiyevə (1855-1900), İbrahimxəlil xanın oğlu Şixəli ağadan olan nəvəsi Cavanşir Abbas bəy, xanın oğlu Məhəmmədqasım ağadan olan nəvəsi podpolkovnik Kərim ağaya məxsusdur. Görünür, 1910-cu ildə övliya qəbiristanlığındakı bütün qəbirüstü kitabələr oxunub yazıya alınmamışdır. Məşədixanım Nemət 1961-ci ildə Ağdamda - İmarətdə övliya qəbiristanlığını tədqiq edəndə, özünün yazdığı kimi, iki türbə, bir də Natəvanın qəbiri olub. Halbuki 1806-cı ildə mayor Lisianeviç tərəfindən ailəlikcə gülləbaran edilən İbrahimxəlil xanın, arvadı Tutu xanın, qızı Səltənət bəyim, on iki yaşlı oğlu Abbasqulu ağa, sağlığında rəhmətə getmiş böyük oğlu Cavad ağa, vəliəhdi Məhəmmədhəsən ağa, digər oğlanları Xanlar ağa, Əhməd ağa, Məhəmmədqasım ağa, Səfiqulu ağa, Şixəli ağa, qardaşları Mehralı bəy, Talıbxan bəy, qızı Gövhər ağa (1796-1888), nəvəsi general Cəfərqulu xan Nəva (1780-1867) və başqaları digər bir qəbiristanlıqda dəfn oluna bilməzdilər. Görünür, yuxarıda yazdığımız kimi, Azərbaycanda sovet hökuməti qurulandan sonra bolşeviklər xanlığın övliya qəbiristanlığına qənim kəsilmişlər. Tarixi irsi itirmək üçün məzarlığı məhv edib yerində bağ salmışdılar.

Bu övliya qəbiristanlığı xan nəslinə üçün o qədər əziz imiş ki, 1897-ci ildə Xan qızı Natəvan Şuşada vəfat edəndə

xalq ehtiram əlaməti olaraq onun cənazəsini 37 km məsafəni piyada qət edərək, gətirib İmarət məzarlığında torpağa tapşırılmışdı. Biz ona olan bu el məhəbbətini başdaşına farsca yazılmış epitafiyadan da görə bilərik. 1910-cu ildə üzü köçürülmüş bu epitafiyanın Məşədixanım Nemətin tərcüməsini ixtisarla oxucuların diqqətinə çatdırırıq:

"Bu qəbir rəhmətlik, günahları bağışlanmış alim (ağıllı) Xurşidbanunundur.

...Xan qızı hörmətli Xurşid xanım /dövrünün uca ulduzlu yadigarı idi./ Cəndən doydun, ürəyi dağlı dünyadan getdi. /İndi onun bəlası ətəyə dolmuş qəmdir bizə./ Biri vəfat ilinə artırdı dedi, fəna /onun yeri ilahələr cənnətidir. Rəbiül-sani 1314./ Bütün yaranmışlar ölümü dadmalıdır.

Rəbiül-sani 1314=9.IX-8.X.1896 il." (1897-ci il olmalıdır - M.Ç.)

Mən özüm gənc yaşlarımda Qarabağ xanlarının türbələrini, Xan qızı Natəvanın məzarını, Pənahəli xanın ağgünbəzli sarayını ziyarət etmişdim. Sonra özümü Pənahəli xandan yadigar qalmış iri gövdəli bir cüt xan çinarın kölgəsinə vermişdim (yeri gəlmişkən, Pənahəli xanın sağlığında o ərazidə atası İbrahimxəlil ağadan qalma iki bağı, mülkü də olub).

O anda yatsam yuxuma da girməzdə ki, bir gün gələcək, erməni daşnakları havadarlarının dəstəyi ilə başqa şəhər və kəndlərimiz kimi, Ağdamı da işğal edəcəkdir. 27 il başqa torpaqlarımız kimi, Ağdamın da həsrəti ilə yaşadım. Doğru demişlər ki, hər şeyin zamana ehtiyacı var. 27 sentyabr 2020-ci ildə başlayan 44 günlük Vətən müharibəsi 10 noyabrda Ermənistanın məğlubiyəti ilə başa çatdı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin "Əziz Şuşa, sən azadsan! Əziz Şuşa, biz qayıtmışıq! Əziz Şuşa, biz səni dirçəldəcəyik! Şuşa bizimdir! Qarabağ bizimdir! Qarabağ Azərbaycandır!" sevinci, qürur dolu müjdə xəbəri Azərbaycan xalqının yadından heç vaxt silinməyəcəkdir!

Tanrıma minnətdaram ki, 27 il sonra, 2021-ci il 28 mayda Ağdamda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin iştirak etdiyi təmələqoyma mərasimində mən də iştirak edirdim.

İkinci dəfə Ağdama 5 sentyabr 2021-ci ildə getdik. Bu səfərimiz Ağdam nümayəndəliyinin təşəbbüsü ilə baş tutmuşdu. Ağdamı, bizim ağ şəhərimizi tar-mar edilmiş gördük. İmarətə gedəndə nigaranlıq içindəydim. Övliya məzarlığına çatanda gözlərimə inanmadım. Xan qızının məzarı barbarcasına dağıdılmış, başdaşını əvəz edən büstü isə gözə dəymirdi. Yəqin ki, işğalçılar oğurlayıb aparmışdılar.

İnanıram ki, Ağdam şəhəri yeni layihə əsasında tikiləcək, Pənahəli xanın övliya məzarlığı da qaydasına salınacaqdır. Arzu edərdim ki, İmarətdə dəfn olunan Pənahəli xanın, İbrahimxəlil xanın, Mehdiqulu xanın, Gövhər ağanın, Xurşidbanu Natəvanın (bu yaxınlarda onun məzarı bərpa olunaraq açılışı olub), onun övladları Xanbikənin, Mehdiqulu xan Vəfanın, general Cəfərqulu xan Nəvanın qəbirüstü epitafiyaları münasib lövhələrdə öz əksini tapsın, büstləri qoyulsun. Xanların övliya qəbiristanlığı ziyarətə gəlməlidir. Belə olarsa, perik düşmüş xanların, bəyzadələrin, bəyimlərin, onların epitafiyalarını üzə çıxartmış Məşədixanım Nemətin də ruhu şad olar!

Mustafa ÇƏMƏNLİ,
yazıçı